

J. K.:

O VIRIH MENCINGERJEVEGA „ABADONA“.

V oni dobi, ko se je še mudila naša povest najrajši v bližini kmečkega doma, ali pa se zgubljala v trudapolnem slikanju malomestnega obeležja, je postavil Mencinger svojega Abadona (1893) v neko mednarodno ozračje; junaki te povesti se kretajo v igralnih salonih monaških, v pariških ulicah in po ameriških barih med mednarodnimi aristokrati in „visokostoljbarji“ (besedo je skoval pač Mencinger sam) s plaho nesigurnostjo malomeščana. Kakor pa je naš pisatelj v svojem pravem bistvu filozof in — rekel bi — problematična narava, tako mu ni slikanje dejanskega stanja namen nego sredstvo za razvijanje in ponazorovanje filozofskih misli. Kot ljubezenska zgodba je bil mišljen Abadon nekoč, toda pod roko se mu je razvil v filozofski roman in v utopistično sliko bodočega razvoja človeštva.

Jasno je, da tako obsežno delo ni iz enega kova in tudi ni nastalo naenkrat; sedanje besedilo je kompromisna redakcija križajočih se osnutkov iz starejše in novejše dobe; povest nam zrcali celo pot, ki jo je prehodil avtor pri izobraževanju samega sebe. Sadovi mnogostranskega čtiva so mu oplojali fantazijo, dostikrat kot podzavestne reminiscence. V pripovednem gradivu lahko razlikujemo sledeče tri plasti:

Ljubezenski zaplet med Samoradom, Cvetano in Pavličem, ki je gotovo eden izmed najstarejših sestavnih delov povesti, je zvarjen z nekako *Faustijado*, ki na prosto varijira motive Goethejevega dela; k tema deloma je prišla dokaj kasneje utopija — spet v obliki faustovskega romana: dvakrat sklene v „Abadonu“ junak z zlim duhom nevarno pogodbo.

Iz Levčeve in Mencingerjeve korespondence, v katero mi je dovolil vpogled dr. Ivan Prijatelj, je razvidno, da je pisal Mencinger od leta 1881. nekak zgodovinski roman (à la „Ekkehard“ po besedah Levčevih v pismu na Kersnika 7.VIII.1881). Ta roman bi se naj vršil po sporočilu Mencingerjevem Levcu (24.IX.1881) v Bohinju,

kjer si je ogledal Mencinger za Bohinjsko Bistrico kraj „Pozabljeno“; tam je baje stala stara bohinjska cerkev Cruxcilack ali Buxcilak briksen-skih škofov. V nekem kesnejšem pismu pa govori Mencinger že o časih Rudolfa Habsburškega... Treba bo ugotoviti, ali in v koliki meri je prevzel Mencinger gradivo iz tega prvega osnutka za Abadona, ki se v resnici tudi spominja Bohinja. Ni neverjetno, da si je pisatelj iz tega vira izposodil dvojico Samorada in Cvetano.

Našega literarnega zgodovinarja, ki zre v nekaki intuiciji vire svojih varovancev v kakem zaprašenem „Familienblattu“ — ki se pa žal ne da približneje dognati —, opozarjam na eno izmed mogočih najdišč, na „Münchner fliegende Blätter“, list, ki se je nahajal že s prvega početka pogosto v naših boljših hišah in čitalnicah.

Omenjena ljubimska zgodba je sicer lahko pisateljeva duševna last, vendar je vplivala na oblikovanje celega gradiva, zlasti uvodnih poglavij, povest, ki jo priobčujem v naslednjem in ki nam bo v marsičem pojasnila razvoj našega romana. Pred vsem nam bo pokazala pravi „nucleus“ Abadonovega značaja.

Avtor povesti „Der Brillantring, Novelette aus dem BADELEBEN“ Fliegende Blätter XV, (l. 1852), str. 98. in dalje, Eduard Ille, je znan bolj kot slikar nego kot pisatelj; tudi našo povest krasijo mične slike. Dejanje se vrši v kopališču Trostheim, kjer je zbrana mednarodna elitna družba.

V kopalni sobi se posvetuje pisatelj Ulrik Händelmayer s svojim imenitnim in čudaškim sosedom, ki nastopa pod imenom Abadon, kako bi se mu posrečilo dobiti srce plemenite Emilije, hčerke bogate parvenijske baronice von Silberfels. Abadon, ki si je — nepozvan — nadel nalogo, pomoči svojemu mlajšemu prijatelju, ki ga avtor z vzvišeno ironijo slika kot idealnega mladeniča plavih las — toda nepraktičnega v posvetnih rečeh, naj razodene oboževanemu dekletu, da je on pravzaprav pan Wladislaw Czartoryski, zadnji potomec kraljevega rodu Jagielovičev (v nemškem slovstvu je prospevala tedaj poljska romantika). S to romantično krinko bo obrnil nase, neuspelega pisatelja, občno pozornost; in tako sme celo upati, da se mu uresničijo želje. Kot pogoj za svojo pomoč in sodelovanje pri nadaljnjem podjetju zahteva Abadon od Ulrika, da spravi vsaj za šest ur v njegovo oblast Emilijin prstan, posut z dragocenimi briljanti. Potem mu bo pridobil gospodično s pomočjo svoje „večne znanosti, ki ga uči uporabljati magične moči v naravi, prej nego preteče sedem dni“. Tudi prstan, čigar dragulji imajo čudodelno moč — bo sodeloval.

Načrt, kako hočeta priboriti Emilijo, je ta-le: Ulrik bo priredil gostom na čast čarovniški večer (soirée à la Doebler) in se bo pri tem produciral pred občinstvom kot čarovnik, pri tem si bo izposodil Emilijin prstan...

Ulrik je izpolnil nasvet Abadonov in se je izdal za ubežnega poljskega plemiča in zarotnika; s tem je pridobil neizmerno na ugledu pri nekritičnem občinstvu, pri mami Silberfels, ki je, kakor jo razodeva govorica, židovskega rodu — in zlasti pri Emiliji, ki je bila sicer tudi prej neimovitemu Ulriku naklonjena, ne da bi mislila na kako zvezo ž njim. V družbi baronice se nekoč pri čaju govori tudi o gospodu Abadonu („ein Mann von großer Scientivität und zeitgemäßen, progressivem Charakter“). Družba se strinja v tem, da je ime Abadon samo pseudonim. Neki gospod omeni, da rabi Kloppstock to ime v „Mesiji“, neki navzoči reformirani dekan Buchbeißer ve povedati, da izvira ime iz Apokalipse itd.

Med tem pripravljata Ulrik in Abadon za čarovniški večer potrebne škatle in cilindre... Pri tej priliki prorokuje Abadon svojemu prijatelju, da bo v treh dneh klečala Emilija spričo matere in vsega občinstva pred njim.

Pri soareji si izprosi Ulrik, ki proizvaja svoje umetnosti, od Emilije omenjeni dragoceni prstan za neko produkcijo. Ona mu ga da, za par trenutkov pa se Ulrik zgrudi v groznih krčih na divan. — Priče so kesneje pripovedovale, da je bil pristopil k njemu Abadon in ga med čudovitimi kretnjami ostro motril. Očividno ga je hipnotiziral (ali, kakor so takrat rekli, magnetiziral). Vsa družba se izgubi preplašena. V dobi transe, ki traja skoro do jutra, je Abadon Ulrikov strežnik. Kesneje se pa Abadon odstrani na izposojenem konju z izgovorom, da hoče poklicati zdravnika; toda to je bila samo pretveza, ker mož se ne vrne več; samo njegovo pismo na baronico se najde.

Ko pride zdravnik, leži Ulrik bled in nezavesten, kot oni ukaželjni mladenič v Saidi, ki se je drznil kljub prepovedi dvigniti kopreno od obličja boginje, da bi postal *veden* ter izkusil, da gorje onemu, kdor se rine v vednost — s krivdo.

Ulrik se prebudi in posvetuje z zdravnikom; domneva, da si je Abadon prisvojil dragoceni prstan, se razkropi, ker se najde prstan v žepu Ulrikovega telovnika. Ulriku še preostaja težka naloga, da pohiti s prstanom k baronicam ter jim pojasni ves dogodek, kakor more in zna. Dame ga sprejmejo nemilostno, kajti v pismu jih je menda poučil Abadon (vsebine pisma ne izvemo), da si je hotel Ulrik prisvojiti prstan. S svetim ogorčenjem vrže Ulrik baronici prstan pod noge.

Zamera in nevolja traja do prihodnje nedelje. Pri maši, katere se udeležijo vsi letoviščarji, se uresniči Abadonova prerokba: Emilija kleči v prvem stolu v cerkvi poleg matere in sestre, Ulrik, ki se je tudi prikazal v cerkev, pa stoji, kot drugikrat, za njo... Po maši izvemo, da so se baronice že prepričale o Ulrikovi nedolžnosti, in da ga Emilija res ljubi.

Izkaže se namreč, da je uporabil Abadon čas, ko je ležal Ulrik v hipnotičnem spanju, za to, da je odstranil iz Emilijinega prstana dragocene kamene ter jih nadomestil z malovrednimi *caillous du Rhin* (kremen). Pristine dragulje si je pa prisvojil Abadon. Ker se je nadalje baronica še hvalila s svojim bodočim zetom kot poljskim aristokratom in ker Emilija Ulrika v resnici ljubi, se vse lepo konča s poroko.

Iz Pariza se oglasi končno tudi naš znanec Abadon: v časniški anonci čestita Ulriku k poroki ter mu sporoči, da se godi draguljem (*solitaire & comp.*) prav dobro...

Avtor te povesti se ne zadovolji zgolj s pripovedovanjem snovi — temveč naglaša v ironični obliki svoje stališče k raznim prašanjem. „Junak“ je pisatelj diletant, Abadon je mednarodni goljuf z alurami vseznalega čarodeja; problem živalskega magnetizma (hipnotizma) je vznemirjal tudi takrat duhove; mož se ga je polastil v svoje zločinske namene. Pri Emiliji si jedva utre pristno čustvovanje pot iz šablonske nenaravne vzgoje mladih deklet, kateri posveti pisatelj daljše stavke; svojo ljubezen proti Ulriku upa šele priznati, ko misli, da ima opraviti z aristokratom; njena mama je jara baronica židovskega pokolenja.

Že ime in značaj Abadona nam jamčita, da je tvorila ta noveleta vzor za neke partije in posamičnosti slovenskega romana; svoje ime si je nadel nemški Abadon po načinu potujočih šarlatanov; v slovenskem romanu nastopa Abadon kesneje pod imenom Plahtalič (goljuf). — Toda podrobnejših paralel ne bomo iskali; opozoriti hočem samo še na pogodbo, ki jo skleneta (dvakrat!) Samorad in Abadon, ki vzame pri tem telo svoje žrtve na posodo. Simbol te pogodbe je obroč, ki ga dobi Samorad okrog vratu. Za pogodbo in njene okolnosti pride poleg te novelete in Fausta kot literarni model v poštev še mogoče črtica R. Puffa „*Ein armer Teufel*“ v XVI. zvezku „*Fliegende Blätter*“. Tukaj sklene neki štajerski kmetič, ki ga doma tiranizira njegova žena, pogodbo s hudim duhom, po kateri menjata kmet in hudič svoji telesi; pri tem doživi hudič vrsto šaljevih dogodkov. Simbol pogodbe je prstan. Iz prstana je naredil Mencinger simbolni obroč.

Na Bellamyjev utopistični roman „*Looking Backward*“ (Ogled iz leta 2000 na leto 1887.) kot vzor slovenskemu Abadonu, opozarja

Grafenauer. Mogoče je silni uspeh amerikanskega romana, ki je izšel leta 1888., vzpodbodel Mencingerja, da je začel na novo predelovati starejše osnutke. Ameriški pisatelj nam razvija sliko bodočega človeštva v okviru komunistične družbe; ozdravljenje človeštvu bo prišlo, ko vzame država (= družba) celotno narodno premoženje in zmožnosti in delavnost posameznega člana v upravo — tako da odpade od celotnega delovanja na posameznika pravičen delež. Mencinger — sicer snovno docela odvisen od svojega prednika — ustvari nekako protisliko, hoteč pobijati komunizem; komunistične oblike družbe so ostale — v ostudno zmehanizirani obliki, a na čelu države vidimo neko temno silo, ki drži vajeti v roki — samozvanega vladarja! Ni treba, da se človek strinja s komunističnimi načeli, vendar lahko trdimo, da je sodba Amerikanca zrelejša in njegovo delo bolj premišljeno kot naš roman. Ameriški pisatelj je pač imel v Bostonu priložnost, dobiti v socialno življenje vse drugačen vpogled nego Mencinger v ozkem malomeškem miljeju.

Le pičlo vnanje dejanje oživlja v amerikanskem romanu potek teoretskih razprav.

Gospod West — glavni junak — je vseskoz praktična narava — brez vglabljanja vase in brez sentimentalnosti (vsaj dokler živi v našem veku), torej ravno nasprotno od Samorada; v njegovem razmerju k zaročenki Edithi ni nikakih tragičnih zapletkov; zaradi preobilice dela trpi West na nevrasteniji, ki mu krati spanje: vsled tega se da večkrat hipnotizirati in v takem hipnotičnem spanju prespi nekaj nad sto let!

Figura spremljevalca ali mentorja je v takih romanih tipična; vendar sta si Abadon — Plahtalič — „zli duh človeštva“ in njemu sorazmerni dr. Leeth amerikanskega romana malo slična; slednji nam je prikazan kot resen učenjak in plemenit mož.

Kakor nastopa v slovenskem romanu v sanjah vizionarna Cvetana, tako pozna tudi ameriški roman poleg istinite Edite njeno senco.

Prašanje za neposrednim literarnim vzorom utopističnega dela našega romana še s temi opazkami ni rešeno. Najbrž je igral to vlogo kakšen roman z antikomunistično tendenco.

